

लोकसेवकाच्या आदेशाची अवज्ञा

महसूल अधिकारी विविध कायद्यान्वये आदेश पारित करित असतात. महसूल अधिकारी हे निम-न्यायिक अधिकारीही असल्यामुळे अनेक दावे-तंटे यांचेही निकाल महसूल अधिकाऱ्यांमार्फत पारित होतात. दावे-तंट्यांमध्ये होणारा निकाल हा एका पक्षाच्या बाजूने तर दुसऱ्या पक्षाच्या विरुद्ध असतो. त्यामुळे ज्या पक्षाच्या विरुद्ध निकाल असतो तो पक्ष नाराज असतो. यातील काही लोक पुढील कायदेशीर प्रक्रिया (अपील इत्यादी) न अवलंबता मनगटशाही करण्यास प्रवृत्त होतात. यातून, अधिकाऱ्याने दिलेली ताकीद, मनाई हुकूम, निषेधाज्ञा यांचे पालन न करण्याचे प्रकार अवलंबिले जातात. यासाठी राजकीय वरदहस्त मोठ्या प्रमाणात कारणीभूत असतात.

आदेशाच्या अवज्ञेचे प्रकार घडल्यास पुढे काय कारवाई करावी याबाबत काही महसूल अधिकाऱ्यांत संभ्रम आहे. खरेतर कायदेशीररित्या दिलेल्या आदेशाची अवज्ञा करणे हा त्या आदेशाचाच नव्हे तर आदेश देणाऱ्या अधिकाऱ्याच्या पदाचा, त्या कायद्याचा आणि ज्या राज्यघटनेने असे अधिकार प्रदान केले आहेत, त्या राज्यघटनेचाही अपमान करण्यासारखे आहे.

लोकसेवकाने कायदेशीररित्या दिलेल्या आदेशाची अवज्ञा करणे हा **भारतीय दंड विधान, कलम १८८** अन्वये दखलपात्र (Cognizable), जामीनपात्र (Bailable), आपसात न मिटवण्याजोगा (Non Compoundable) अपराध आहे.

भा.दं.वि.-कलम १८८:

१८८, एखादा आदेश जारी करण्यास कायदेशीरपणे अधिकार प्रदान झालेल्या लोक सेवकाने लोक सेवकाने रीतसर जारी केलेल्या अशा आदेशाद्वारे, विवक्षित कृती करण्यापासून परावृत्त राहण्याचा अथवा स्वतःच्या जारां केलेल्या कब्जातील किंवा स्वतःच्या व्यवस्थापनाखालील विवक्षित मालमत्तेबाबत विवक्षित बंदोबस्त करण्याचा आदेशाची अवज्ञा आपणांस निदेश मिळाला आहे हे माहीत असून जो कोणी अशा निदेशाची अवज्ञा करील त्याला,—

जर कायदेशीरपणे नियुक्त झालेल्या एखाद्या व्यक्तीला अशा अवज्ञेमुळे अटकाव, त्रास किंवा क्षती झाली अथवा अटकाव, त्रास किंवा क्षती यांचा धोका उत्पन्न झाला अथवा ते होण्याकडे त्या अवज्ञेचा रोख असेल तर, एक महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या साध्या कारावासाची, किंवा दोनशे रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची, किंवा दोन्ही शिक्षा होतील;

आणि जर अशा अवज्ञेमुळे मानवी जीवित, आरोग्य, किंवा सुरक्षितता यांना धोका पोचला किंवा पोचण्याकडे तिचा रोख असेल अथवा तीमुळे दंगा किंवा दंगल घडून आली किंवा घडून येण्याकडे तिचा रोख असेल तर, सहा महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कोणत्यातरी एका वर्णनाच्या कारावासाची, किंवा एक हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची, किंवा दोन्ही शिक्षा होतील.

स्पष्टीकरण.—अपाय घडवून आणणे अपराध्याला उद्देशित असले पाहिजे किंवा आपण अवज्ञा केल्याने अपाय घडणे संभवनीय आहे याची त्याला पूर्वकल्पना असली पाहिजे अशी आवश्यकता नाही. तो ज्याची अवज्ञा करतो त्या आदेशाची त्याला माहिती होती, आणि त्याच्या अवज्ञेमुळे अपाय घडला किंवा घडणे संभवनीय आहे, एवढे पुरेसे आहे.

फिर्याद: कायदेशीररित्या पारित केलेल्या आदेशाची अवज्ञा केली गेली तर फिर्याद कोणी दाखल करावी असा प्रश्न निर्माण होतो.

कायदेशीररित्या पारित केलेल्या आदेशाची अवज्ञा केली गेली तर तसा आदेश पारित करणाऱ्या अधिकाऱ्याने किंवा त्या आदेशाची अंमलबजावणी ज्या दुय्यम अधिकाऱ्याकडे/कर्मचाऱ्याकडे सोपविण्यात आली असेल त्याने, संबंधीत पोलीस ठाण्यात याबाबत फिर्याद दाखल करणे आवश्यक असते.

कायदेशीररित्या पारित केलेल्या आदेशाची अवज्ञा करण्याची प्रवृत्तीची वाढ वेळीच रोखणे आता अपरिहार्य झाले आहे. या प्रवृत्ती टाळायच्या असतील तर महसूल अधिकाऱ्यांनी यांविरूद्ध कठोर कायदेशीर कारवाई करण्याची आवश्यकता आहे.

 भारतीय दंड संहिता कायदे नुसार (I.P.C.) 			
सरकारी कर्मचाऱ्यांना सुरक्षा प्रदान करण्यासाठी केलेले कायदे			
अ.क्र.	गुन्हा	भारतीय दंड विधान कायदा(I.P.C.)कलम	शिक्षा
०१	सरकारी कामात अडथळा आणणे	३५३	२ वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
०२	सरकारी कर्मचाऱ्यांशी वाद घालणे	५०४	२ वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
०३	सरकारी कर्मचाऱ्यास अपशब्द बोलणे	५०४	२ वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
०४	सरकारी कर्मचाऱ्यास धमकी देणे	५०६	३ ते ७ वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
०५	सरकारी कर्मचाऱ्यास मारहाण करणे	३३२ व ३३३	३.ते १०वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
०६	सरकारी कर्मचाऱ्या कडून खंडणीची मागणी करणे	३८३/३८४ व ३८६	२.ते १०वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
०७	कार्यालयात जबरदस्ती प्रवेश नाकारणे	४२७	२ वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
०८	सरकारी मालमत्तेस नुकसान पोहचवणे	३७८ व ३७९	३ वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
०९	सरकारी दस्त ऐवज चोरी करणे	३७८ व ३७९	३ वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
१०	सरकारी दस्तऐवजास नुकसान पोहचवणे	३७८ व ३७९	३ वर्षांची सश्रम कारावसाची शिक्षा
११	अनाधिकृत जमाव गोळा करणे	१४१ व १४३	६.महिन्याची सश्रम कारावसाची शिक्षा
१२	सरकारी कार्यालयात गोंधळ घालणे	१४६/१४८ व १५०	६.म.ते २ वर्षे सश्रम कारावसाची शिक्षा

